

УДК 343.143.5:343.144.3

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.46>

Валерія Чернецька,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИДИ СУДОВИХ ДОПИТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті надано загальну характеристику видів судових допитів у кримінальному процесі України. Проаналізовано думки щодо видів, поняття та ознак судових допитів у кримінальному процесі. Визначено особливості судового допиту обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта. Також проведено класифікацію судових допитів залежно від вікових особливостей допитуваної особи, девіантних властивостей особи допитуваного, послідовності проведення допиту, виду показань допитуваної особи, за обсягом з'ясування питань, предметом доказування, ситуацією, що склалась на допиті.

Крім цього, винятково як для судового провадження виокремлено такі підвиди судового допиту, як прямий (головний), перехресний, шаховий (одночасний) і комбінований допит. Передбачено, що потерпілий та обвинувачений також можуть бути допитані за правилами перехресного допиту. Однак потерпілий, як і обвинувачений, має право відмовитись давати показання. За логікою закону, він може скористатись цим правом у будь-який момент провадження.

Надано загальну характеристику, порядок та особливості прямого допиту, перехресного допиту, одночасного і комбінованого судових допитів. У зв'язку з особливою практичною доцільністю та рідкісним застосуванням у судовій практиці детальніше проаналізовано повторний та додатковий судовий допит, що у літературі називають передопитами.

Окреслено відмінність між основним та додатковим судовим допитом, основою чого є обсяг інформації, що отримується за допомогою проведення таких допитів.

Зазначено, що немає потреби обмежувати суд у проведенні повторного допиту, якщо за обставинами справи відомо, що допитуваний був свідком події, що цікавлять суд, міг спостерігати досліджувані факти та обставини, але не задав їх під час основного допиту. Передбачено виключний перелік підстав проведення повторного допиту у судовому засіданні, а також зазначено, що будь-який додатковий допит уже є повторним, оскільки проводиться не вперше, а після основного допиту. Додатковий допит у суді відіграє компенсаційну роль, основним його завданням є усунення прогалин, допущених під час проведення основного допиту.

Ключові слова: кримінальне процесуальне законодавство, допит, класифікація допитів, прямий допит, перехресний допит, одночасний допит.

Постановка проблеми. Допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі. Допит є найбільш поширеним способом отримання доказів. Водночас допит – це одна з найбільш складних судових дій; його проведення вимагає від суду високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини. Мета допиту полягає в отриманні повних і таких, що об'єктивно відображають дійсність, показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами. Саме тому допит як судово-процесуальну дію слід розглядати з різних боків. Найбільш можливо це зробити з огляду на

різні види судового допиту у кримінальному процесі.

Дослідженням допиту як слідчої дії займалась велика кількість науковців, проте велика частина інформації, що стосується судового допиту, досі не досліджена. Питаннями судового допиту займалися такі вчені, як В.О. Коновалова, Ю.В. Шепітько, В.Б. Бабунич, І.І. Когутич, К.С. Пітерцев, О.О. Степанов, Л.Є. Ароцкер.

Метою статті є загальна характеристика видів та ознак судових допитів у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. Будучи найпоширенішою слідчою дією, допит – це сукупність пізнавальних і посвідчувальних операцій, виконуваних слідчим, суддею задля отримання й фіксування показань про обставини, що мають значення для розслідуваної справи [1].

Сутність допиту полягає в тому, що під час його здійснення слідчий або суддя, застосовуючи розроблені слідчою практикою тактичні прийоми, спонукає допитуваного дати свідчення про обставини, прямо або побічно пов'язані із розслідуваним злочином. Вислуховуючи та аналізуючи дані, надалі вони можуть їх використати як докази у справі, що розслідується.

Під час надання характеристики процедури отримання показань на стадії судового розгляду необхідно відзначити, що різні автори вказували на різні властивості цієї судової дії.

Так, Л.Є. Ароцкер виділяв такі ознаки: специфічні процесуальні умови й обстановка судового допиту, своєрідність показань, оскільки особи допитуються повторно, більше число осіб, що беруть участь у допиті з різними процесуальними функціями, обізнаність підсудного про інші матеріали справи [2].

Н.П. Кирилова вказувала на гласність судового допиту, участь у цій процесуальній дії, крім прокурора й суду, інших осіб, протидію з боку захисту, підготовленість допитуваних осіб [3].

Інші вчені, наприклад С.К. Пітерців і А.А. Степанов, називають інші особливості, а саме публічність, короткочасність, віддаленість у часі від події злочину, звуження спектру застосовуваних тактичних прийомів, мінімальну інформованість прокурора про особистісні властивості допитуваних [4].

Все викладене дає змогу скласти такий актуальний для всіх форм і різновидів судового допиту перелік особливостей:

- публічність;
- віддаленість у часі від події злочину;
- звуження спектру застосовуваних тактичних прийомів;
- засвідчувальний характер допиту;
- повторність судового допиту;
- змагальність сторін (процесуальна рівність і протидія опонентів) [5].

Допит – це судово-слідча дія, що полягає в отриманні та фіксації в установленому законом порядку показань свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачених про відомі їм факти, що мають значення для розслідуваної справи [6].

Згідно з КПК України, допит не може продовжуватися без перерви понад двох годин, а загалом – понад восьми годин на день. За наявності медичних показань тривалість допиту встановлюється на підставі висновку лікаря. Законодавець, встановлюючи тривалість безперервного допиту не більше двох годин, а загальну тривалість допиту протягом дня – не більше восьми

годин, керується реальними можливостями людини й загальноприйнятими в медицині, психології та науковій організації праці вимогами про охорону фізичного й психічного здоров'я людини.

Всі особи, викликані в одній справі, допитуються порізно, причому слідчий, суд вживають залежних від них заходів, щоб до допиту вони не могли спілкуватися між собою.

Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Допитуваний (крім підозрюваного, обвинуваченого) попереджається також про відповідальність за завідомо неправдиві показання і за відмову від дачі показань. Якщо у слідчого, суду виникли сумніви, чи володіє допитуваний мовою, якою ведеться розслідування, то він з'ясовує, якою мовою допитуваний бажає давати показання [7].

Мета допиту полягає в отриманні повних та об'єктивних показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами [8].

Метою допиту є отримання інформації, на підставі якої слідчий, суд встановлюють наявність або відсутність обставин; встановлюють джерела, з яких можна отримати відомості; перевіряють достовірність наявних у справі доказів.

Водночас криміналістичне поняття допиту ширше за кримінально-процесуальне поняття допиту. Для криміналістики це питання є не тільки вербальною процесуальною дією, але й повноцінним спілкуванням. Міміка, жести, моторика, інтонації, тон голосу – все це має значення для успішного проведення криміналістичної дії, що називається допитом, і для розроблення технічних прийомів його здійснення.

Н.І. Порубов вважав, що допит можна визначити як слідчу або судову дію, що полягає в отриманні органом розслідування або судом відповідно до правил, установлених процесуальним законом, показань від допитуваного про відомі йому факти, що входять до предмета доказування у справі [9].

Це визначення є загальним і неповністю відображає специфіку судового допиту, що належить до судових дій [10].

В ході підготовки до допиту, якщо існує така можливість, необхідно вивчити соціально-демографічні дані, психологічні, психологічно-фізіологічні якості і стан допитуваної особи.

Зрозуміло, заздалегідь важко передбачити, знання яких саме якостей і станів особистості потрібне в ході допиту, проте в будь-якому разі бажано мати уявлення про такі

особливості особистості допитуваного, як стать, вік, освіта, професія, інтереси, рівень культури, погляди, психологічні якості (характер, темперамент, воля, емоційні риси), можливі психологічні стани в момент допиту (розгубленість, пригніченість, страх, самовпевненість тощо).

Весь хід допиту можна умовно уявити як тактичну боротьбу двох сторін із протилежними інтересами.

Допит може бути розглянутий як інформаційний процес, що має властиву йому структуру. Характеризуючи інформаційну структуру допиту, маємо відзначити її складність. Інформація в процесі допиту може бути кваліфікована за видами. За суб'єктом допиту інформація поділяється на такі види: інформація, що відходить від слідчого; інформація, що відходить від допитуваного; інформація, що відходить від інших осіб, що беруть участь у допиті. Ці види інформації взаємопов'язані і взаємозалежні. Однак кожен із зазначених видів має власну самостійність і структуру [11].

Важливу роль відіграє підготовка плану допиту. План має бути повністю продуманий. Він повинен бути динамічним, щоб можна було легко орієнтуватися в непередбачуваній ситуації.

Як показали дослідження, різновиди допиту доцільніше розділити й класифікувати з підстав, завдяки чому більш наочно виявляються наявні відмінності.

На думку Н.П. Кирилової, залежно від обсягу отримуваної інформації допити можна розділити на основний і додатковий, а за послідовністю їх проведення – на початковий і повторний. При цьому додатковий допит завжди є повторним, але повторний допит не завжди буде додатковим.

За кількістю осіб, що беруть участь у допиті, процесуальна дія має такі три форми:

- одноосібний (один учасник процесу послідовно ставить питання одній допитуваній особі);
- перехресний (кілька учасників процесу по черзі ставлять питання одній допитуваній особі);
- шаховий (один учасник процесу послідовно ставить питання декільком допитуваним особам) [12].

При цьому необхідно згадати, що перехресний і шаховий допити притаманні здебільшого судовому допиту.

Н.І. Порубов виділив такі умови правомірності шахового допиту: звернення в ході допиту однієї особи до інших осіб допустимо, якщо вони вже були допитані раніше в суді і знаходяться в залі судового

засідання; питання ставляться іншим особам, які не мають відводити в бік від лінії основного допиту. Його підтримав К. Пронін, зазначивши, що в ході шахового допиту питання ставляться за тими обставинами й фактами, про які йдеться нині в основному допиті. На практиці ж суди неохоче користуються подібною можливістю усунення протиріч у показаннях, вбачаючи в цьому бажання сторін штучно затягнути процес [13].

Перехресний допит є показником високої правової культури судочинства. Гарантування в законі права обвинуваченого на перехресний допит є одним з головних критеріїв справедливості процедури судового розгляду у кримінальній справі. Вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство ще не повною мірою відповідає цьому стандарту, тому права підсудного забезпечені неповністю, гарантії встановлення істини мало.

Змагальність та безпосередність є європейськими та міжнародно-правовими принципами справедливого судового розгляду. Перехресний допит – це чіткий показник того, наскільки послідовно проводяться зазначені принципи справедливого судового розгляду в національному процесуальному законодавстві.

Перехресний допит також здебільшого проводиться лише в судовому слідстві. Головною його особливістю, зазначеною вченими-процесуалістами і криміналістами, є право сторін вільно по черзі ставити питання допитуваній особі [14].

Таким чином, слід виділити такі ознаки перехресного допиту.

- 1) Перехресний допит є особливою формою судового допиту за участю сторін.
- 2) Перехресний допит завжди проводиться після прямого допиту. Наприклад, спочатку допитують свідків, потерпілого учасники з боку обвинувачення, потім – з боку захисту, а після чого суд. Тільки після цього суд може перейти до перехресного допиту. Під перехресним допитом слід розуміти допит учасників судового розгляду з урахуванням передбаченої кримінально-процесуальним законом черговості (підсудного, потерпілого, свідка або експерта) щодо одних і тих же досліджуваних обставин (наприклад, місця, часу або способу вчинення злочину) задля перевірки, уточнення й доповнення його показань.
- 3) Перехресний допит свідків, потерпілих, експертів, фахівців повинен здійснюватися за тими самими обставинами, за яких допитувалися свідки, потерпілі, підсудні на прямому допиті.

4) Перехресний допит не може здійснюватися задля отримання відомостей, що стосуються репутації свідка, підсудних.

Найбільш обґрунтованою є думка Л.С. Халдеева про те, що під час допиту свідків і потерпілих нерідко намагаються зганьбити їх показання тільними репліками, що принижують людську гідність, а також такими, що дискредитують їх особистісні якості. Судді далеко не завжди роблять зауваження сторонам, оскільки вважають, що це допомагає їм переконатися в об'єктивності показань цих осіб. Тим часом захист прав має бути забезпечений кожному суб'єкту судового розгляду незалежно від його процесуального положення [15].

5) Навідні запитання заборонені під час здійснення як прямого, так і перехресного допитів в суді.

6) Перехресному допиту може бути піддано будь-яку допитувану особу.

7) Існує можливість участі суду у здійсненні перехресного допиту [16].

На думку С.П. Гришина, «ідеальними умовами для прояву всіх достоїнств поєднання прямого і перехресного допитів є невтручання суду у здійснення допитів сторонами за умови дотримання ними встановленого порядку судового провадження; надання свободи сторонам формувати доказову базу, на свій розсуд представляти свідчення на свою користь і проводити перехресний допит будь-якої особи, що посвідчує факти в суді на користь противника» [17].

На думку К.К. Арсеньєва, «перехресний допит свідків служить одним з кращих засобів до розкриття істини, до правильного вирішення справи». Водночас він звертає увагу на можливість зловживання правом: «він (перехресний допит) може бути використаний для ускладнення справи непотрібними подробицями, протиріччями, що не стосуються істинності показань, збивати і заплутувати свідків» [18].

Як показали дослідження, перехресний допит фактично більшою мірою є засобом руйнування, ніж творення, але засобом досить ефективним.

Необхідність здійснення такого виду допиту випливає з багатьох справ. Так, під час отримання відомостей від одного свідка часто виникає необхідність звернення до іншого, вже допитаного свідка для уточнення окремих фактів, відновлення його допиту чи проведення іншої судово-слідчої дії. Здійснення шахового допиту дає можливість успішно усунути протиріччя, встановити достовірність доказів, нейтралізувати спроби зацікавлених осіб ввести суд в оману. З 250 опитаних суддів-респондентів 80%

розуміють під шаховим допитом одночасний допит кількох осіб. Аналіз 100 кримінальних справ дає змогу дійти висновку, що за допомогою такого допиту на практиці уточнюються, деталізуються свідчення, усуваються суперечності, тим самим підтверджуються або спростовуються ті чи інші доводи [19].

Наступна класифікація допитів заснована на процесуальному статусі допитуваних осіб, закріпленому в кримінально-процесуальному законі. З урахуванням цієї підстави виділяють допит потерпілого, свідка, підсудного, експерта. При цьому у потерпілого й підсудного подвійний статус: вони є як джерелом свідчень, так і учасниками їх отримання.

Говорячи про допит підсудного, маємо відзначити, що ця судова дія може відбуватися як в умовах відсутності конфлікту, так і за його наявності. В останньому випадку допит може відбуватися в умовах слабого й гострого протистояння, що особливо проявляється в разі повного невизнання підсудним своєї причетності до скоєного злочину з висуненням відповідного алібі.

Безконфліктна ситуація допиту, будучи найбільш простою формою, все ж таки висуває деякі вимоги до його проведення. Допитувана особа, не вдаючись до навмисної брехні, може сумлінно помилятися щодо окремих фактів і подій. Головне завдання учасників допиту полягає у допомозі особі, що дає показання, у відновленні об'єктивної картини події з використанням тактичних прийомів і методів.

Так само доцільно ввести класифікацію видів допитів за наявністю або відсутністю показань, отриманих у ході попереднього розслідування: вторинні (особу раніше допитували на слідстві) і первинні (особа вперше допитується у справі в судовому засіданні).

За віковою категорією осіб, які дають показання, допити можна розділити на проведені за участю неповнолітніх (в тому числі малолітніх), дорослих і літніх осіб.

Багато авторів регулярно пропонують класифікувати допити за статевою ознакою: допити чоловіків і допити жінок. Подібний розподіл так само має своє практичне значення, оскільки жінки більше схильні до навіювання, більш сумлінно ставляться до дорученої справи, гостріше реагують на наведені контраргументи і можливість притягнення до кримінальної відповідальності за надання неправдивих свідчень. Різняться також сприйняття окремих деталей: якщо чоловік сприймає більше зовнішню сторону подій, що відбуваються, то жінка акцентує увагу на психологічному стані осіб (емоцій), що знаходить своє відображення у свідченнях.

Висновки

Аналізуючи викладене, доходимо висновку про практичну значимість класифікації судових допитів за різними підставами, оскільки вона не тільки має теоретичне значення, але й може так само активно застосовуватися на практиці учасниками процесу під час вибору тактики майбутніх судових допитів.

Список використаних джерел:

1. Ищенко Е.П. Криминалистика : учебник. Москва, 2006. С. 109.
2. Ароцкер Л.Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва : Юридическая литература, 1969. С. 87.
3. Кириллова Н.П. Процессуальные функции профессиональных участников состязательного судебного разбирательства уголовных дел. 2007. С. 112.
4. Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса на предварительном следствии в суде. 2001. С. 89–99.
5. Зинченко П.И. Тактика производства допроса государственным обвинителем / под науч. рук. А.М. Кустова. Москва : Юрлитинформ, 2012. С. 81.
6. Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Вопросы и ответы. Москва, 2002. С. 94.
7. Лебедева В.М., Божьева В.П. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу. 2002. С. 13–15.
8. Букаев Н.М., Яровенко В.В. Криминалистика: криминалистическая тактика : курс лекций.

Владивосток : изд-во Дальневосточного университета, 2000. С. 121.

9. Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии : учебное пособие. Москва : БЕК, 1998. С. 144–148.

10. Зинченко П.И. Тактика производства допроса государственным обвинителем : научно-практическое пособие / под науч. рук. А.М. Кустова. Москва : Юрлитинформ, 2012. С. 19.

11. Васильев А.Н. Основы следственной тактики. Москва : Юридическая литература, 2000. С. 66.

12. Кириллова Н.П. Процессуальные функции профессиональных участников состязательного судебного разбирательства уголовных дел. 2007. С. 133–134.

13. Пронин К.В. Тактика допроса в суде. *Процессуальные и криминалистические аспекты* : учебное пособие для вузов. 2008. С. 56.

14. Машовец А.О. Перекрестный допрос как атрибут справедливого судебного разбирательства: сравнительно-правовой анализ. 2015. С. 57.

15. Халдеева Л.С. Судья в уголовном процессе : практическое пособие. 2000. С. 123.

16. Осодоева Н.В. Перекрестный и шахматный допрос в российском уголовном процессе. 2011. С. 30.

17. Гришина С.П. Перспективы использования специальных знаний психолога в уголовном судопроизводстве. *Российский следователь*. 2005. № 7. С. 13–14.

18. Арсеньева К.К. Судебное следствие. *Сборник практических заметок*. 1996. С. 53–54.

19. Осодоева Н.В. Перекрестный и шахматный допрос в российском уголовном процессе. 2011. С. 34.

Valeriia Chernetska. Types of judicial interrogations in the criminal process of Ukraine

The article gives a general description of the types of judicial interrogations in the criminal process of Ukraine. Opinions on the types, concepts and features of judicial interrogation in criminal proceedings are analyzed. Peculiarities of judicial interrogation of the accused, victim, and witness, expert are determined. Judicial interrogations were also classified according to the age of the interrogated person, the deviant characteristics of the interrogated person, the sequence of interrogation, the scope of clarification of issues, the type of testimony of the interrogated person, the subject of evidence, the situation during interrogation.

In addition, exclusively for court proceedings, the following subtypes of judicial interrogation are distinguished: direct (main), cross, chess (simultaneous) and combined interrogation. It is provided that the victim and the accused may also be interrogated according to the rules of cross-examination. However, the victim, like the accused, has the right to refuse to testify. By the logic of the law, he can exercise this right at any time during the proceedings.

The general characteristics, order and features of direct interrogation, cross-examination, simultaneous and combined judicial interrogations are given. Due to the special practical expediency and rare application in judicial practice, repeated and additional judicial interrogation, which in the literature is called "pre-interrogation", is analyzed in more detail.

A distinction is made between the main and additional judicial interrogation, the basis of which is the amount of information obtained through such interrogations.

It is stated that there is no need to restrict the court from conducting a re-interrogation if the circumstances of the case show that the interrogated witness of events of interest to the court, could observe the facts and circumstances, but did not mention them during the main interrogation. There is an exclusive list of grounds for re-interrogation in court, and it is noted that any additional interrogation is already repeated, as it is not the first time, but after the main interrogation. Additional interrogation in court plays a compensatory role; its main task is to eliminate the gaps made during the main interrogation.

Key words: criminal procedural law, interrogation, classification of interrogations, direct interrogation, cross-examination, simultaneous interrogation.